

Zondergeld-Hamer, A. J., *Een kwestie van goed bestuur. Twee eeuwen armenzorg in Weesp (1590-1822)* (Dissertatie Vrije Universiteit Amsterdam 2006, Hilversum: Verloren, 2006, 400 blz., €37,50, ISBN 90 6550 935 6).

Weesp is nooit een grote stad geweest, maar vertoonde vanaf ongeveer 1600 wel een redelijke economische groei. Lakenindustrie, bierbrouwerijen en jeneverproductie waren hierbij van groot belang. De welvaart van het stadje zorgde ervoor dat de bevolking groeide tot zo'n 3.000 inwoners in 1700. Opvallend was het feit dat Weesp toentertijd drie aparte armenzorginstellingen bezat: een gasthuis en twee weeshuizen, naast een diaconie en een aantal gildenbussen. Auteur Aukje Zondergeld nam dit gegeven als belangrijkste uitgangspunt en vraagstelling: Waarom zette het stadsbestuur van Weesp een dergelijk breed scala van zorg op? De auteur schreef eerder al over de Weesper geschiedenis en werkte deze vraag uit tot een proefschrift, aan de Vrije Universiteit verdedigd.

In ieder geval sinds het midden van de veertiende eeuw beschikte Weesp over het St. Bartholomeus Gasthuis. Over de precieze oprichting is weinig bekend, maar het effect was duidelijk. Zoals alle toenmalige gasthuizen richtte deze instelling zich op allerlei groepen armlastigen in de stad, van weeskinderen tot bejaarden en van zieken tot passanten. Het tehuis gaf Weesp – en het stadsbestuur – de zo gewenste stedelijke uitstraling. De Gasthuismeesters kweten zich goed van hun taken en wisten een redelijk kapitaal te vergaren. Aan het begin van de zeventiende eeuw stond het bezit er zelfs zo rooskleurig voor, dat de stadsbestuurders een extra instelling in het leven wilden roepen – gefinancierd uit het vermogen van het Gasthuis. Een burgerweeshuis zou een mooie aanwinst voor het stadje zijn, dat daardoor meer aanzien zou genieten. De auteur gaat er dan ook van uit dat statusoverwegingen de belangrijkste reden voor het stichten van dit tehuis waren. Dat zal zeker een rol gespeeld hebben, want het lijkt niet waarschijnlijk dat een stadje van indertijd 2.300 inwoners groot twee verschillende armenzorginstellingen nodig had. Het was echter ook niet geheel vreemd dat de stad een speciale instelling voor kinderen wenste op te richten. Ook al had het Gasthuis voldoende middelen om de (burger)wezen bij gezinnen uit te besteden, het fenomeen van uitbesteding zelf stond in deze periode onder druk. De aandacht voor specialistische zorg groeide, zeker ook voor de weeskinderen van stadsburgers. Dat laatste blijkt ook wel uit het aantal inwonende kinderen van het nieuwe Burgerweeshuis, dat in de loop van de zeventiende eeuw tussen de tien en vijftig kinderen schommelde.

In de tweede helft van de zeventiende eeuw kreeg Weesp er nog een weeshuis bij: een Armeweeshuis, ook gefinancierd door het Gasthuis. Het bleek financieel te veel gevraagd van deze instelling die nu steeds vaker met geldproblemen te kampen had. Het Gasthuis legde zich langzamerhand toe op de zorg voor – betalende – proveniers. Om deze ouderen plek te kunnen bieden, waren de kinderen tegen betaling in het Burgerweeshuis geplaatst. Het pakte negatief uit, aangezien de proveniers minder inbrachten dan de zorg voor

de weeskinderen kostte. Het in 1660 opgerichte Armeweeshuis daarentegen kende aanvankelijk een goede financiële basis. Een werkhuis in de vorm van een lakenweverij vormde het hart van de instelling: de kinderen werden intern opgeleid en de verkoop van laken zorgde voor de inkomsten. Het Armeweeshuis telde na een aantal jaar al 48 inwoners en het Gasthuis kreeg financieel enige lucht. De winst was echter niet van lange duur. Na 1672 ging het bergafwaarts met de lakenweverij en moest het stadsbestuur steeds vaker financieel bijspringen. Het Armeweeshuis modderde voorlopig nog door.

In diezelfde zeventiende eeuw nam de gereformeerde diaconie het heft in handen inzake de 'gewone' armenzorg: de wekelijkse bedeling aan huiszittenarmen. Om het beeld van de stedelijke zorg compleet te maken, behandelt de auteur achtereenvolgens nog de ondersteuning van kleinere kerkgenootschappen, de sporadische gildenbussen van de stad, de bank van lening en het particuliere armenfonds van een in 1718 overleden katholieke burger.

Na deze schets van de armenzorginstellingen tot het begin van de achttiende eeuw, volgt het tweede deel van het boek: de periode na 1743. De stad kampte al langere tijd met problemen, onder andere vanwege de toegenomen concurrentie in de jeneverstokerij (Schiedam). De almaar stijgende graan- en roggeprijzen deden het geheel geen goed. In 1743 lieten de Gasthuismeesters weten dat ze geld te kort kwamen; de stadsbestuurders reageerden nauwelijks en lieten de zaken op hun beloop. Datzelfde jaar klonk er tevens een noodkreet van de lakenweverij in het Armeweeshuis, die in de jaren daarna opgedoekt en verkocht werd. De instellingen zelf bleven nog enige tijd op de been, maar moesten in 1790 een belangrijke stap terug doen. Het Armeweeshuis en het Gasthuis gingen noodgedwongen samen verder als het Gast- en Armeweeshuis.

Op dit punt in het boek aangeland, wordt het soms wat ingewikkeld om de verschillende verhaallijnen uit elkaar te houden. Het hoofdstuk 'Van eten, drinken en doctoren' bijvoorbeeld is inhoudelijk zeer interessant en lezenswaardig, maar sluit niet aan op de tot dan toe geschetste lijn in het boek. Het volgt op het hoofdstuk over de crisis die in 1743 inzette en leidde tot samenvoeging van de twee stedelijke armenzorginstellingen. Naar het vervolg van deze gecombineerde instelling is het lang raden. De lezer wordt nu eerst geleid langs de lotgevallen van de gereformeerde diaconie, de stad onder Bataafs-Frans bestuur, de oprichting van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen en de soepuitdeling. Drie hoofdstukken later wordt de draad weer opgepakt, met als slot dat ook de kinderen uit het Burgerweeshuis vanaf 1817 in het gecombineerde tehuis terechtkomen. De situatie was weer als vanouds: één instelling voor inwonende Weesper hulpbehoevenden.

De geschetste historie van de Weesper instellingen en – vooral de inbreng van het stadsbestuur – brengt de auteur ertoe te concluderen dat het merendeel van de beslissingen op ad hoc basis werd genomen. De stadsbestuurders voelden zich verplicht om instellingen voor de inwoners te realiseren, dat was een 'kwestie van goed bestuur.' Zij waren er echter niet gericht mee bezig en lieten zich zeker niet door strategische overwegingen leiden. Met deze laatste constatering keert de auteur zich tegen de theorie van beheersings- en

overlevingsstrategieën zoals door Marco van Leeuwen in het leven geroepen. Het is een kwestie waar de auteur naar mijn smaak te weinig over uitwijdt. *Een kwestie van goed bestuur* is een aantrekkelijk boek over de geschiedenis van Weesp in het algemeen en de geschiedenis van de armenzorg aldaar in het bijzonder, maar voedt niet daadwerkelijk de theoretische discussie over nut en noodzaak van caritas in de vroegmoderne tijd. Zowel bij de inleiding als aan het slot komt de theorie van Van Leeuwen kort aan de orde; in het hart van het boek komt deze nauwelijks aan bod. Dat hoeft geen probleem te zijn, maar leidt soms tot gefronste wenkbrauwen. Met een relatief mager historiografisch en theoretisch kader doet bijvoorbeeld de felle kritiek op *Armenzorg in Friesland* van Joke Spaans (onder andere op pagina. 15: ‘Er is veel ‘niet te bewijzen’ in het boek van Spaans.’) nogal curieus aan.

Ingrid van der Vlis

Rodger, N. A. M., *The Command of the Ocean. A Naval History of Britain 1649-1815* (Londen: Allen Lane-Penguin Books, 2004, lxx + 907 blz., £30,-, ISBN 0 713 99411 8).

Zeven jaar na *The Safeguard of the Sea* (1997) publiceert N. A. M. Rodger zijn tweede deel van een nieuwe Britse marinegeschiedenis, onder de titel *The Command of the Ocean*. Dit tweede deel, over de periode 1649 tot 1815, is met 907 bladzijden nog aanmerkelijk dikker dan het eerste deel dat in 691 bladzijden de jaren 690 tot 1649 behandelde. De auteur is hoogleraar in de marinegeschiedenis aan de universiteit van Exeter. Hij schrijft deze reeks boeken in opdracht van het National Maritime Museum in Greenwich, de Society for Nautical Research en de Navy Records Society. Rodger verwierf eerder naam met *The Admiralty* (1979), een baanbrekende studie over de Britse marine in de achttiende eeuw, die zich concentreerde op de sociaal-economische aspecten.

The Command of the Ocean dwingt als overzichtswerk in de eerste plaats enorm respect af. Het valt niet mee een handzaam en goed leesbaar overzicht te bieden van deze lange periode uit de Engels/Britse zeeschiedenis, en toch is de auteur daarin voortreffelijk geslaagd. Zeer knap beschrijft hij per periode de vlootoperaties, het bestuur, de officieren en andere opvarenden en voor langere tijdvakken ook de schepen die werden gebruikt. Een groot aantal bijlagen en een uitgebreide bibliografie, notenapparaat en index completeren het geheel.

Menige andere Britse auteur zou rond de tweehonderdjarige herdenking van de slag bij Trafalgar in 2005 voor de verleiding zijn gezwicht in een boek als dit onevenredig veel aandacht aan admiraal Horatio Nelson en zijn tijd te besteden. Rodger geeft deze periode niet meer ruimte dan de andere tijdvakken. Sterker nog, hij durft het aan het beleid van Nelson waar nodig te kritiseren en dat doet weldadig aan in een tijd waarin zoveel kritiekloze boeken over deze admiraal verschijnen. De overwinning bij Trafalgar was volgens de auteur op zichzelf genomen niet van het allergrootste belang. De oorlog met Napoleon werd er niet door gewonnen. Napoleons invasieplannen waren al voor de zeeslag in duigen gevallen.

Deze kritische aanpak van personen en episodes die al vaak en meestentijds vol bewondering zijn beschreven, staat model voor Rodgers nuchtere verteltrant. Aan Samuel Pepys, de secretaris van de Admiralty in de tweede helft van de zeventiende eeuw, worden in de literatuur doorgaans alleen lofprijzingen gewijd. Rodger schetst Pepys behalve als een groot intellectueel ook als een weinig flexibel man met grote vooroordelen. Eenheid en verzoening waren met Pepys moeilijk te bereiken doeleinden. Daardoor overleefde het door hem gevormde marinebestuur Pepys niet en was hij tot de herontdekking van zijn dagboeken in de negentiende eeuw een vergeten man.

Admiraal George Rodney staat bekend als één van de grootste zeetactici van zijn tijd. In 1782 durfde hij het tijdens de slag bij de Saintes tegen de Fransen als eerste aan van de in zijn tijd gebruikelijke linietactiek af te wijken.